

Г. Б. Бернар,

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

ДІАЛОГ ПЕРСОНАЖІВ П'ЄС С. БЕККЕТА ЯК ТИП ХУДОЖНЬОГО МОВЛЕННЯ

У статті розглянуто та проаналізовано структуру діалогу персонажів п'єс С. Беккета як тип художнього мовлення. Виявлено, що діалог є одностороннім. Він позбавлений діалогічної рівноваги, тобто комунікант не чує свого співрозмовника, а також йому властива алогічність, яка виявляється у хаотичному нагромадження реплік.

Ключові слова: структура діалогу, односторонній діалог, діалогічна рівновага, співрозмовник, алогічність.

В статье рассмотрено и проанализировано структуру диалога персонажей пьес С. Беккета как тип художественной речи. Выявлено, что диалог является односторонним. Он лишен диалогического равновесия, то есть коммуникант не слышит своего собеседника, а также ему присуща алогичность, которая проявляется в хаотическом нагромождении реплик.

Ключевые слова: структура диалога, односторонний диалог, диалогическое равновесие, собеседник, алогичность.

The article deals with analysis of personage dialogue structure in plays by S. Beckett as a type of artistic speech. One-sided dialogue is shown. It is devoid of dialogic balance, that is a communicant can't hear his interlocutor. It is also based on illogicality, which is shown through chaotic accumulation of cues.

Key words: dialogue structure, one-sided dialogue, dialogic balance, interlocutor, illogicality.

Актуальність статті зумовлена її відповідністю сучасній антропоцентричній парадигмі на виявлення комунікативних закономірностей функціонування мовних явищ; а також необхідністю аналізу англійської драми абсурду як жанрового різновиду драматичного тексту у світлі сучасного розуміння постмодерністського письма.

Метою статті є визначення структурно-композиційних особливостей діалогу персонажів п'єс С. Беккета як типу художнього мовлення. Об'єктом дослідження є англійські п'єси С. Беккета. Предмет дослідження – діалог п'єс С. Беккета.

Основи теорії діалогу у мовознавстві радянського періоду були закладені у працях Л. Щерби, Л. Якубинського, В. Виноградова, де накреслені шляхи досліджень у цьому напрямку. Дослідження реплік діалогу знаходимо у працях Л. Павленко, Є. Падучевої та І. Святогора [25; 27; 28].

Зацікавленість діалогом виявляється у 40–50-х роках [5; 9; 10]. Активне вивчення синтаксичних явищ діалогічного мовлення спостерігаємо у 50-60-ті роки [24; 34]. Діалогічне мовлення у 60-70-ті роки стало об'єктом кількох дисертаційних досліджень [4; 6]. Чималий досвід у вивченні діалогу має й українське мовознавство [2; 18; 31]. Чимало науковців-представників комунікативної граматики сфокусували свою увагу на вивченні діалогічної комунікації. Об'єктом дослідження стали структурно-синтаксичні та семантичні особливості діалогічного мовлення [7; 8; 14; 15; 20; 21; 23; 26; 32; 33; 35; 38]. Діалог вивчався багатьма дослідниками як драматургічний засіб виразності [10; 30; 34], які, вивчаючи діалог, намагалися зрозуміти, чим, з лінгвістичної точки зору, діалоги відрізняються одне від одного.

Діалог – це один із типів організації усного мовлення, який за своєю формою є розмовою двох осіб. Головною метою виникнення діалогу має бути усвідомлення опозиції «Я – Ти» на тлі «інших» [13, с. 204].

З такого погляду репліка кожного учасника діалогу є витвором усіх учасників діалогової ситуації як реакція на попередні репліки і на присутніх мовчазних свідків розмови. Характер і своєрідність діалогу залежать від таких чинників, як суспільна ситуація, тематика, ідеологічні позиції учасників розмови, їхнє ставлення один до одного. Тому кожна діалогічна репліка залежить від інших реплік, зумовлюється ними, а її зміст, «пластика» визначаються контекстом епізоду чи цілого твору, а не тільки наміром мовця. [13, с. 205]. Діалогічний текст як підсистема тексту є жанрово-функціональним різновидом мовних утворень, які відтворюють розмовний стиль мови, з відповідними архітектонічною і комунікативно-мовленнєвою підсистемами у функціонально, семантично та структурно завершеній комунікативно-мовленнєвій єдності. Діалогічний текст відповідає розмовному стилю і є закритою підсистемою тексту відповідно внутрішньої організації, зорієнтованої на передачу інформації через колективне (не менше двох комунікантів) або авторське відношення до висловлюваних подій, фактів. Вибір мовних засобів, організація їх у діалогічний текст зумовлюються як лінгвістичними, так і екстралінгвістичними факторами. До екстралінгвістичних факторів відносимо ситуацію спілкування, тематику мовлення, характер учасників акту комунікації, особливості взаємовідносин між ними, прагматичну спрямованість акту комунікації. До лінгвістичних факторів формування діалогічного тексту слід віднести мовну структуру, тобто форму мовлення [12, с. 33-34].

Діалогічний текст утворює серцевину поняття драматичної мови, виявляє схожі риси зі звичайним живим мовленням, відображаючи усі його реєстри [16, с. 258]. Діалог художнього тексту – це складне і багатофункціональне утворення. Будучи аналогом усного мовлення, він у своєму складі і організації відтворює притаманні йому закономірності – ситуативність, спонтанність, орієнтованість на співрозмовника, суб'єктивну співвіднесеність з предметом мовлення, а також він має характерологічну функцію, тобто виражає індивідуальні особливості мовців [22, с. 28].

Аналізуючи діалог п'єс драми абсурду, ми звертаємося до класифікації І. П. Зайцевої, згідно з якою є два типи діалогу – унісонний та дисонансний. Діалог персонажів у п'єсах С. Беккета, Г. Пінтера і Т. Стоппарда є

дисонансним, оскільки для кожного із комунікантів основною метою є не встановлення контакту із співрозмовником і його (контакту) розвиток, а вирішення власних завдань, відповідно висувається на перший план апелятивна функція мови. Те, що кожен із учасників спілкування зосереджений на власній особі, що часто призводить до неухважності, а інколи і навмисного ігнорування комунікативних завдань співрозмовника, знаходить відображення в лінгвістичних (композиційних, семантичних, стилістичних) особливостях діалогічного мовлення. Ці діалоги характеризуються непослідовним розвитком теми (тем), а саме: постійним переходом з одного предмету мовлення на інший, зіткненням неспівпадаючих (часто – полярних) позицій комунікантів, що формує іншу – обірвано-плутану – схему розгортання діалогу, подрібнення його на достатньо автономні смислові сегменти [19, с. 179-180]. У цьому типі діалогу існують «нульові діалогічні відношення» [3] між комунікантами, де зміст інформації, яка передається, не знаходить відповідного розуміння, і діалог виявляється розмовою глухих. І. Зайцева називає такий діалог діалогом глухих або паралельним діалогом. Як зазначав М. Бахтін, для слова немає нічого страшнішого, ніж те, що воно залишається без відповіді [3, с. 98]. У такому діалозі відсутнє мовленнєве спілкування з установкою на взаємність, побудову відносин.

Т. Владімірова вважає, що справжній «діалог особистостей» як форма шуканих взаємовідносин створюється спільними зусиллями комунікантів за умови, що мотиви «Я для себе» і «Ти для мене» поступаються першістю мотиву «Я для тебе» [11, с. 188]. У діалозі драми абсурду немає поняття «ми», натомість є «я» і «ти». Немає «зустрічі глибинного «я» з іншим» [3], що можливо лише на основі цілісних, узгоджених діалогічних стосунків, які супроводжується проникненням у внутрішні світи одне одного.

Діалог драми абсурду позбавлений діалогічної рівноваги розмови. Цю думку підтверджують слова Н. Абрамова стосовно того, що розмова є різновидом обмінної торгівлі: ми даємо одне і отримуємо за це інше, по можливості, рівноцінне. Якщо з двох співрозмовників лише один дає, а інший отримує все або відкараскуюється незначними «так» і «ні», то розмова згасає, не будучи підтриманою [1, с. 9]. Власне, діалог драми абсурду і є одностороннім [37], тобто комунікант веде свою лінію розмови, а його співрозмовник, інший герой, його або не чує, або не хоче чути, продовжуючи потік свого мовлення. Герой не чує іншого героя, тому відповіді доволі часто не співпадають із запитаннями. Це підводить реципієнта до думки про відчуження людей у сучасну епоху, що і є однією із центральних ідей цього жанру.

К. Серажим розрізняє монологічні та діалогічні тексти, вважаючи, що специфіка останніх полягає у тому, що в діалозі беруть участь кілька комунікантів, де у кожного є свої комунікаційна програма, тактика і стратегія комунікації. У кожного з них народжується свій концепт, з'являється свій мотив породження тексту. Якщо вони не можуть або не хочуть зрозуміти значення та ідею тексту співрозмовника, то вони створюють паралельні тексти, що і є характерним для драми абсурду [29, с. 2].

Торкаючись питання тематики діалогу драми абсурду, можна виділити у ньому регулярні теми: згадування минулого, жаль за ним, самопочуття, а також роздуми про життя та його сенс. Зрештою, висловившись, персонажі п'єси ні до чого не доходять та залишаються з тим, з чим були на початку п'єси.

Діалоги драми абсурду не пов'язані з чіткою подійно-інформативною послідовністю, проте завдяки своїй алогічності чудово передають безглуздість як існування, так і смертності людини. Слова не є власним здобутком особистості, навіть із собою, звертає нашу увагу С. Беккет, ми говоримо чужими словами. У тексті цей парадокс підкреслюється цитатами, часто спотвореними, які практично вириваються з вуст персонажів. Не здатне адекватно відображати світ слово стає грою слів, повторюється знову і знову, залишаючи трагічне відчуття розладу та нісенітної циклічності [17, с. 94-95].

Наприклад:

Clov: *I'll leave you, I have things to do.* // Hamm: *In your kitchen?* // Clov: *Yes.* // Hamm: *What, I'd like to know.* // Clov: *I look at the wall.* // Hamm: *The wall! And what do you see on your wall? Mene, mene? Naked bodies?* Clov: *I see my light dying.* // Hamm: *Your light dying! Listen to that! Well, it can die just as well here, your light. Take a look at me and then come back and tell me what you think of your light.* Clov: *You shouldn't speak to me like that.* // Hamm: *Forgive me. I said, Forgive me.* // Clov: *I heard you.* Hamm: *Did your seeds come up?* // Clov: *No.* // Hamm: *Did you scratch round them to see if they had sprouted?* // Clov: *They haven't sprouted.* // Hamm: *Perhaps it's still too early.* // Clov: *If they were going to sprout they would have sprouted. They'll never sprout!* Hamm: *This is not much fun. But that's always the way at the end of the day, isn't it, Clov?* // Clov: *Always.* // Hamm: *It's the end of the day like any other day, isn't it, Clov?* // Clov: *Looks like it* [36, с. 99-100].

У цьому прикладі ми спостерігаємо хаотичне нагромадження реплік персонажів, перестрибуванню з однієї теми на іншу та алогічність. Персонажі п'єси С. Беккета «Кінець гри» Хамм та Клов розмовляють і про щоденне заняття Клова, і про саджанці, а також роздумують про людське життя та його плін. Ці теми аж ніяк не пов'язані між собою та між ними відсутній будь-який зв'язок. Простежується повтор роздумів головних героїв п'єси про людські існування та страждання, які так ні до чого і не призводять. Діалог Хамма та Клова не є інформативним та повністю висвітленим, а натомість – поверхневим, алогічним та непослідовним. Це підтверджує аналіз змістових блоків у наведеному уривку з діалогу: **мотив/пояснення** → **роздуми** → **вербальна реакція** → **уточнення** → **роздуми**.

Наведений уривок з діалогу нагадує мозаїку, поєднуючи у собі сукупність строкатих та непослідовних змістових блоків.

Наведемо приклад із п'єси С. Беккета «Очікуючи на Годо»:

Estragon: *Nothing to be done.* // Vladimir: *I'm beginning to come round to that opinion. All my life I've tried to put it from me, saying, Vladimir, be reasonable, you haven't yet tried everything. And I resumed the struggle. So there you are again.* Estragon: *Am I?* // Vladimir: *I'm glad to see you back. I thought you were gone for ever.* // Estragon: *Me too.* // Vladimir: *Together again at last! We'll have to celebrate this. But how? Get up till I embrace you.* //

Estragon: *Not now, not now.* Vladimir: *May one enquire where His Highness spent the night?* // Estragon: *In a ditch.* // Vladimir: *A ditch? Where?* // Estragon: *Over there.* // Vladimir: *And they didn't beat you?* // Estragon: *Beat me? Certainly they beat me.* Vladimir: *The same lot as usual?* // Estragon: *The same? I don't know.* // Vladimir: *When I think of it... all these years... but for me... where would you be... You'd be nothing more than a little heap of bones at the present minute, no doubt about it.* // Estragon: *And what of it?* // Vladimir: *It's too much for one man. On the other hand what's the good of losing heart now, that's what I say. We should have thought of it a million years ago, in the nineties.* // Estragon: *Ah stop blathering and help me off with this bloody thing.* // Vladimir: *Hand in hand from the top of the Eiffel Tower, among the first. We were respectable in those days. Now it's too late. They wouldn't even let us up. What are you doing?* // Estragon: *Taking off my boot. Did that never happen to you?* // Vladimir: *Boots must be taken off every day, I'm tired telling you that. Why don't you listen to me?* // Estragon: *Help me!* // Vladimir: *It hurts?* // Estragon: *Hurts! He wants to know if it hurts!* // Vladimir: *No one ever suffers but you. I don't count. I'd like to hear what you'd say if you had what I have.* // Estragon: *It hurts?* // Vladimir: *Hurts! He wants to know if it hurts!* // Estragon: *You might button it all the same.* // Vladimir: *True. Never neglect the little things of life.* // Estragon: *What do you expect, you always wait till the last moment.* Vladimir: *The last moment... Hope deferred maketh the something sick, who said that?* // Estragon: *Why don't you help me?* // Vladimir: *Sometimes I feel it coming all the same. Then I go all queer. How shall I say? Relieved and at the same time... appalled. AP-PALLED. Funny. Nothing to be done* [36, с. 3-5].

У наведеному прикладі ми бачимо, що діалог героїв п'єси С. Беккета «Очікуючи на Годо» є замкнутим колом, яке починається реченням *Nothing to be done* і ним же закінчується. Думки та роздуми персонажів теж повторюються – невідворотність долі та жалюгідне людське існування. Другою характерною рисою діалогу дійових осіб є перескакування з однієї теми на іншу. У діалозі героїв відсутні логіка та послідовність у викладенні думок. Вони, фактично, лише поверхнево торкаються певної теми і повністю її не висвітлюють. Остання репліка, яка звучить і на початку цього діалогу, є одночасно підсумком, висновком і квінтесенцією роздумів дійових осіб, у тому числі й автора, про долю людини.

Алогічність і непослідовність замкнутого діалогу Владіміра та Естрагона, в якому теми вичерпуються, так і не розвинувшись, підтверджується ще й змістовими блоками: **роздуми** → **подія** → **попередня подія** → **роздуми** → **реальна ситуація** → **роздуми**

Роздуми є наскрізною семантичною категорією та утворюють замкнуте коло – ними діалог починається, ними він і закінчується. Дійові особи спілкуються немов пасивні ляльки, які увесь час тільки те й роблять, що розмірковують.

Таким чином, ми бачимо, що спілкування дійових осіб у п'єсах англомовної драми абсурду є поверхневим та нагадує калейдоскоп, у якому поєднується непоєднане. Діалог персонажів відбувається на примітивному рівні, нагадуючи стрибок від однієї побутової теми до іншої, частково торкаючись теми плину життя та людських страждань. Крізь призму хаотичного, непослідовного та алогічного поєднання змістових блоків зображена сучасна людина, яку хвилюють глибокі та змістовні екзистенційні питання.

Література:

1. Абрамов Н. Дар слова. Вып. 1 : Искусство излагать свои мысли / Н. Абрамов. – СПб., 1902. – 112 с.
2. Баранник Д. Х. Драматичний діалог : питання мовної композиції / Д. Х. Баранник, Г. М. Гай. – К. : Вид-во Київ. ун-ту, 1961. – 156 с.
3. Бахтин М. М. К философии поступка / М. М. Бахтин // Философия и социология науки и техники. – М. : Лабиринт, 1986. – С. 80-160.
4. Беус Л. А. Проявление авербальной системы коммуникации в диалогической речи / Л. А. Беус, С. М. Бердышева, И. Н. Горелов // Немецкий язык и литературоведение. – Челябинск, 1976. – Вып. 6. – С. 18-25.
5. Борисова М. Б. О строении диалога в драматургии М. Горького / М. Б. Борисова // Уч. зап. саратовск. ун-та. Вып. Филология. – Саратов : Изд-во Саратовского университета, 1957. – Вып. 56. – С. 49-62.
6. Бровеев О. Г. Вопросно-ответные диалогические единства с репликами подтверждения и отрицания в современном немецком языке : автореф. дисс. на соиск. учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / О. Г. Бровеев. – Калинин, 1979. – 16 с.
7. Бузаров В. В. Изучение диалогической коммуникации – основная задача коммуникативной грамматики / В. В. Бузаров // Вестник Московского университета. Сер. 9. Филология. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 2002. – № 1. – С. 148-152.
8. Вайс М. Я. Синтаксические структуры диалогической речи немецкого языка и их стилистическое использование в современной немецкой литературе : автореф. дисс. на соиск. учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / М. Я. Вайс. – Ленинград, 1964. – 24 с.
9. Валимова Г. В. Об основных типах ответных предложений диалогической речи / Г. В. Валимова // Ученые записки Ростовского педагогического ин-та. Юбилейный сборник. – Ростов-на-Дону : Ростовское книжное изд-во, 1955. – С. 159-183.
10. Винокур Т. Г. О некоторых синтаксических особенностях диалогической речи / Т. Г. Винокур // Исследования по грамматике русского литературного языка. – М. : Изд-во АН СССР, 1955. – С. 342-355.
11. Владимирова Т. Е. Призванные в общение: русский дискурс в межкультурной коммуникации / Т. Е. Владимирова. – М. : КомКнига, 2007. – 304 с.
12. Гетьман З. О. Суттєві ознаки діалогічного тексту / З. О. Гетьман // Іноземна філологія. – Львів : «Світ», 1991. – Вип. 102. – С. 33-38.
13. Гром'як Р. Т. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів. – К. : «Академія», 1997. – 752 с.

14. Девкин В. Д. Диалог. Немецкая разговорная речь / В. Д. Девкин. – М. : Высшая школа, 1981. – 160 с.
15. Дмитриева В. Т. Структурные особенности немецкой диалогической речи : автореф. дисс. на соиск. учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / В. Т. Дмитриева. – Ленинград, 1966. – 24 с.
16. Домашнев А. И. К социологии языка драмы / А. И. Домашнев // Литература. Язык. Культура. – М. : Наука, 1986. – С 257-266.
17. Доценко Е. Г. В ожидании Ничто: динамика условности в драматургии С. Беккета 50–60-х гг. / Е. Г. Доценко // Вестник Моск. ун-та. Сер. 9. Филология. – М. : Изд-во Московского университета, 2004. – №5. – С. 78-96.
18. Дудик П. С. Синтаксис сучасного українського розмовного літературного мовлення / П. С. Дудик. – К. : Наук. думка, 1973. – 288 с.
19. Зайцева И. П. Поэтика современного драматургического дискурса / И. П. Зайцева. – Луганск : «Альма-матер», 2007. – 332 с.
20. Золотова Г. А. Коммуникативные аспекты русского синтаксиса / Г. А. Золотова. – М. : Наука, 1982. – 368 с.
21. Кларк Г. Г. Слушающие и речевой акт / Г. Г. Кларк, Т. Б. Карлсон // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1986. – Вып. XVII. – С. 271-290.
22. Кухаренко В. А. Лингвистическое исследование английской художественной речи / В. А. Кухаренко. – Одесса : Изд-во ОГУ, 1973. – 62 с.
23. Михайлов Л. М. Грамматика немецкой диалогической речи / Л. М. Михайлов. – М. : «Высшая школа», 1986. – 110 с.
24. Никольский А. А. Очерки по синтаксису русской разговорной речи / А. А. Никольский. – Душанбе : Изд-во Таджикского ун-ва, 1964. – 73 с.
25. Павленко Л. І. Вплив зворотного зв'язку на синтаксичну структуру реплік / Л. І. Павленко // Вісник Житомир. пед. ун-ту імені Івана Франка. – Житомир, 2000. – Вип 5. – С. 82-84.
26. Падучева Е. В. Прагматические аспекты связности диалога / Е. В. Падучева // Известия АН СССР. Сер. лит. и языка. – М. : Наука, 1982. – Т. 41. – № 4. – С. 305-313.
27. Падучева Е. В. Высказывание и его соотносительность с действительностью / Е. В. Падучева. – М. : Наука, 1985. – 272 с.
28. Святогор И. П. Взаимодействие функциональных и структурных элементов в составе вопросно-ответного единства / И. П. Святогор // Вопросы филологии и методики преподавания иностранных языков. – Калуга : КГУ, 1961. – С. 17-24.
29. Серажим К. С. Текст як комунікаційне вираження дискурсу [Електронний ресурс] / К. С. Серажим. – Режим доступу : <http://web.znu.edu.ua/herald/issues/archive/articles/645.pdf>
30. Соловьева А. К. Проблемы теории диалога / А. К. Соловьева // Вопросы языкознания. – М. : «Наука», 1965. – Вып. 6. – С. 103–110.
31. Українська республіканська наукова конференція з проблем синтаксису українського сучасного усного літературного мовлення : матер. конфер. – Вінниця : Вінницьк. пед. ін-т ім. М. Островського, 1974. – 147 с.
32. Чахоян Л. П. Синтаксис диалогической речи современного английского языка / Л. П. Чахоян. – М. : Высшая школа, 1979. – 166 с.
33. Чахоян Л. П. О признаках высказывания / Л. П. Чахоян // Значение и смысл речевых образований : межвуз. тематич. сб. – Калинин : КГУ, 1979. – С. 121-125.
34. Шведова Н. Ю. Очерки по синтаксису устной разговорной речи. Рос. Акад. наук Ин-т рус. яз. им. В. В. Виноградова / Н. Ю. Шведова. – М. : Азбуковник, 2003. – 171 с.
35. Якубинский Л. П. О диалогической речи / Л. П. Якубинский // Язык и его функция : изб. работы. – М. : Наука, 1986. – 208 с.
36. Beckett S. Dramatic Works. Volume III / Samuel Beckett. – New York : Grove Press, 2006. – 509 p.
37. Hayman R. Harold Pinter / Ronald Hayman. – London : Heinemann Educational Books, 2008. – 80 p.
38. Leech G. Communicative grammar of English / Geoffrey Leech, John Svartvik. – Cambridge : CUP, 1995. – 304 p.